

УДК 78.27

М.А. Ластовецький

СТАНІСЛАВ ЛЮДКЕВИЧ У СПОГАДАХ МИКОЛИ КОЛЕССИ

Легенда української музичної культури Микола Філаретович Колесса (1903-2006 рр.) як справжній свідок епохи, «син століття» (за Л.Кияновською), залишив не лише обширний творчий доробок, але і вкрай цінні для наступних генерацій міркування та згадки про митців-сучасників, з якими був особисто знайомий та тісно співпрацював. Це збуджує ряд інтригуючих питань, особливо коли йдеться про старшого сучасника, славетного музиканта Станіслава Пилиповича Людкевича (1879-1979 рр.).

Дослідження життя та творчості М.Колесси стало об'єктом наукового зацікавлення багатьох музикознавців, зокрема, С.Павлишин, Л.Кияновської, Й.Волинського, Я.Якубця, О.Паламарчук, Т.Гнатів, Ю.Булки та ін. Варто виділити ґрунтовну розвідку Л.Кияновської «Син століття Микола Колеса в українській культурі ХХ віку» [1]. Прямо чи опосередковано проблематика даної статті раніше заторкувалась дослідниками, *мета ж пропонованої розвідки* полягає в спробі ескізно окреслити роль, яку С.Людкевич займав у творчій біографії М.Колесси, спираючись на згадки останнього.

6.12.2003 р. музична громадськість урочисто святкувала 100-річний ювілей від дня народження М.Колесси, що стало не тільки повторенням «феномену» сторічної тривалості життя С.Людкевича, але й, очевидно, винятковим подвійним прецедентом як для творців української музики попередніх часів, так і рекордом всесвітнього масштабу.

Звісно, що не тільки довготривалим «способом життя» подібні С.Людкевич і М.Колесса. Як показав час, вони, разом із ще одним представником галицької музичної інтелігенції Василем Олександровичем Барвінським (1888-1963 рр.), з-поміж когорта львівських композиторів першої половини ХХ ст. виявились її найяскравішими представниками, кожен із них залишив неповторний слід в історії українського музичного мистецтва. Всіх учасників цього знаменитого львівського композиторського «тріо» впродовж багатьох років об'єднувало сильне почуття любові до України, до свого народу, їх загальною спільною властивістю було розвинене почуття відповідальності за свій талант та праця на композиторському поприщі задля розвою української професійної музики в Галичині. Звичайно, водночас ці митці різні – і за віком, і за особливостями творчого «темпераменту», за особистими смаками та уподобаннями. Значною мірою формування творчої особистості М.Колесси відбувалось з «благословення» С.Людкевича та підтримки В.Барвінського.

Життя М.Колесси, його творчість та педагогічна праця так чи інакше пов'язані з цими ключовими постатями галицької музичної культури першої половини ХХ ст. М.Колесі більше поталанило з-поміж славної когорта львівських композиторів, які прославили місто ще з 30-х рр. минулого століття, адже пройшовши всі історичні етапи, він єдиний з-поміж соратників-музикантів зумів пізнати радість від громадянства незалежної України, про що мріяли і задля чого жили його великі сучасники, першими з яких назвемо С.Людкевича та В.Барвінського.

Варто звернутись до спогадів М.Колесси про С.Людкевича, які виникли у зв'язку зі смертю автора «Кавказу». Нарис (а радше, мемуарне есе) «Я рівнявся на нього» М.Колесса помістив у № 10 журналу «Вітчизна» (Київ) за 1980 рік [3]. Тоді цей часопис вважався найбільш прогресивним з українських періодичних видань і користувався авторитетом в середовищі національно орієнтованої літературно-мистецької інтелігенції. Та й «товстих» українських музичних журналів тоді не було (на жаль, їх немає і зараз).

М.Колесса приступив до написання спогадів, не відступивши від особистого бачення «стосунків» між композитором і пресою, яке в нього виробилось ще в 30-40-х рр.: звертатись

із «друкованим» словом до широкого загалу читачів лише в випадках виняткової необхідності, в надзвичайних ситуаціях. Саме такою екстраординарною подією, що спонукала його до «публічного» виступу з рядками споминів¹, стала смерть С.Людкевича. Спогади про нього М.Колесса написав «широким мазком», але не відмовився від колористичних «вкраплень» у текст певних фактів, які характеризували С.Людкевича як людину. Це «видає» нахили автора спогадів до сприйняття дійсності через світовідчуття митця, немов крізь «кольорові скельця» його придатної до малярства художньої свідомості. Зокрема, згадана декілька разів М.Колессою прикметна риса одягу молодого С.Людкевича, який «одягався дуже охайно... з неодмінним чорним, фантазійно пов'язаним бантом при білому комірці» [3; 146], або ж «одягався тоді дуже скромно, – але завжди з чорним артистичним бантом» [3; 147], як «характеристика через деталь» (до того ж, кольорову!) може багато означати про С.Людкевича, його внутрішній світ за допомогою зовнішнього вияву певної атрибутики. Через таку яскраву деталь, що має символічне значення, відкривається важлива характерна риса особистості, вона створює блискавичний психологічний портрет особи, про яку ведеться мова, на такому рівні переконливості, яку часто не можуть досягнути розлогі описові характеристики.

Вражає сила багатогранної пам'яті М.Колесси на події, факти та імена, яким під час написання спогадів було більше, ніж півстоліття, але які, «схоплені» свого часу ціпким і допитливим поглядом обдарованого юнака, зафіксувались назавжди. Саме з «погляду юнака», немов перемістившись на «машині часу» по своїй пам'яті в один з її початкових «львівських красчків», М.Колесса окремими штрихами характеризує особу та особистість С.Людкевича, відновлюючи факти та «воскресаючи» безпосередній «шарм» вражень, який тоді «відбився» в його пам'яті, і ця манера ведення оповіді спрацьовує ефективно. М.Колесса таким чином згадує мрію С.Людкевича «про створення українського симфонічного оркестру», і як він «позичав учням оркестрові інструменти і заохочував їх вчитися грати на них». Юному М.Колессі С.Людкевич теж «позичив валторну», щоб він навчився на ній грати, «однак без учителя це виявилось неможливим. Благородне поривання Людкевича створити симфонічний оркестр, на превеликий жаль, не здійснилося через брак відповідної матеріальної бази» [3; 147]. Кращого прикладу для підтвердження мізерності та убогості умов, в яких тоді С.Людкевич та його однодумці боролись за становлення української професійної музики в Галичині, важко підібрати.

Саме через юнацькі враження М.Колесса змальовує особливості особистості С.Людкевича. Для здобуття засобів до існування, останній викладав українську літературу в гімназії, де тоді навчався юний М.Колесса. Свій предмет С.Людкевич «дуже любив і добре знав». Темою однієї з контрольних робіт, які він давав учням, стала сентенція «Людей питай, свій розум май». Як пише М.Колесса, це був «девіз, якого сам Станіслав Пилипович дотримувався все своє життя» [3; 147]. Контрольні роботи гімназиста М.Колесси з української літератури з поправками, помітками й оцінками, зробленими С.Людкевичем, зберігаються в його архіві.

Щодо оцінки музики С.Людкевича, М.Колесса не перевантажує її вузькоспеціальною музичною термінологією та теоретичним аналізом його певних творів, позаяк як жанр, так і спрямованість на читача літературно-художнього часопису цього не вимагали. Творчість С.Людкевича розглядається крізь призму вражень, отриманих М.Колессою ще в юнацькі роки. Він згадує, що дитиною був свідком того, як співаки «Бояна», «Бандуриста» та інших хорів «залюбки виконували у концертах твори С.Людкевича». Згодом, навчаючись у гімназії, він «вже добре відчував красу і високу мистецьку вартість не лише хороших, а й інструментальних творів і солоспівів Станіслава Пилиповича» [3; 147]. На одному з шевченківських вечорів в гімназії, акомпануючи на фортепіано солоспів С.Людкевича «Ой, вербо, вербо кучерявая», М.Колесса так його сподобав, що вивчив напам'ять, а виконання відомим співаком Модестом Менцинським солоспіву С.Людкевича «Черемоше, брате мій»,

справило на нього таке незабутнє враження, що привело його до «сильного бажання пізнати Гуцульщину та до великої... любові до цього чарівного куточка нашої землі» [3; 148]. І так у творчій біографії М.Колесси було неодноразово. З подібних «юнацьких» одкровенень читач дізнається, яку величезну силу впливу мав особистий приклад С.Людкевича як композитора на формування творчих смаків не тільки М.Колесси, але й багатьох інших початкуючих авторів у 20-х роках минулого століття на Галичині.

Правдивий український патріотизм і подиву гідний альтруїзм у стосунках з іншими українськими композиторами, навіть із початкуючими, прагнення їм всіляко допомогти у виданні та виконанні своїх творів, – ці риси шляхетної натури С.Людкевича вже віддавна стали її «хрестоматійними» характеристиками. Класичним зразком цього великодушного подвижництва може бути «історичний» факт листовного звернення в 1928 р. С.Людкевича до тодішнього студента Празької консерваторії М.Колесси з пропозицією надіслати до Львова партитуру його «Української сюїти» для можливого виконання. Показово, що С.Людкевич, маститий на той час композитор, повідомив про це «письмово» студента М.Колессу, як і про успіх, який припав на долю його твору. Автор спогадів коментує це так: «Той лист, як і сам факт влаштування в незavidних умовах панської Польщі симфонічного концерту з творів українських композиторів, свідчить про благородне намагання Станіслава Пилиповича пропагувати ці твори серед широких кіл нашої громадськості. В змісті і самому тоні листа відчувається радість і навіть гордість автора з досягнень нашої музичної культури у той важкий для народу час» [3; 148].

З особливим трепетом М.Колесса згадує діяльність С.Людкевича як голови Львівського відділення Спілки композиторів України, який толерантністю та чуйним ставленням до членів Спілки з притаманною йому «делікатною принциповістю» зумів створити такий психологічно благодатний, творчий «мікроклімат», що завдяки йому в максимальній мірі розкривався творчий потенціал всіх, хто «мав щастя від долі» бути наближеним до нього: «...він зумів створити у нашій композиторській організації прекрасну атмосферу діловитості та взаємного довір'я. Ми часто сходились у Спілці для прослуховування нових, щойно написаних творів, жваво дискутували, не раз і сперечалися, та завжди знаходили добру пораду і підтримку у нашого голови. Надзвичайно працьовитий і діловий, він з великою пошаною ставився до людей ідейних, чесних і роботящих. Не любив нероб, кар'єристів і хвальків. Хоч сам був толерантний і лагідний, такого покрою людям вмів не раз прямо в вічі сказати гірку правду» [3; 152].

М.Колесса наводить низку прикладів їх спільної творчої співпраці у вирішенні багатьох проблем в царині української музичної професійної освіти в Галичині 30-40 рр. минулого століття, організації активного музичного життя та формуванні музичного середовища, вихованні культурних смаків та потреб слухацьких мас. Очевидно, що композиторська, виконавська, педагогічна та музикознавча діяльність молодого покоління галицьких музикантів-професіоналів міцніла, вони «старалися рівнятися на Станіслава Пилиповича, вважали його взірцем вірного служіння своїм мистецтвом народові, рідній музичній культурі» [3; 149].

Чимало оркестрових творів С.Людкевича були вперше виконані диригентом М.Колессою, і про це автор спогадів говорить детально і з гордістю. Особливо високо М.Колесса цінував кантату-симфонію «Кавказ» С.Людкевича, дві частини якої він ще в 1914 р., будучи десятирічним хлопцем, слухав у Львові під орудою автора і враження від цієї музики залишились у нього назавжди. М.Колесса виконував твір неодноразово, починаючи від 1941 р., коли він «з великим хвилюванням читав, аналізував та засвоював партитуру цього могутнього твору нашого майстра... захоплювався його красою і з великим запалом взявся розучувати видатний твір» [3; 150]. На думку М.Колесси, в цій композиції М.Людкевич зумів піднятися до генія Кобзаря.

«Кавказ» під батуту М.Колесси звучав також з нагоди 90-то та 95-ти річчя автора музики. М.Колесса вважав, що «найкраще вдалося виконати «Кавказ» 24 січня 1979 року на

урочистих зборах з нагоди 100-річчя від дня народження Станіслава Пилиповича» [3; 154]. Завжди дуже вимогливий до себе, навіть з дещо завищеним цензом критичної самооцінки, і, звичайно, без будь-якої афектації, яка взагалі йому не притаманна як людині, М. Колесса говорив, що «відчував велику відповідальність перед автором і перед нашою громадськістю, диригуючи на цьому історичному вечорі. Мені здається, що лише тоді я зміг збагнути прекрасний твір і опанувати його з усіх поглядів так, як ніколи досі» [3; 154]. З особливою гордістю він згадував пропозицію С. Людкевича в 1961 р. відредагувати партитуру «Кавказу» для її видання, він був щасливий, що автор довірив йому таку почесну і відповідальну роботу.

Розповідаючи про музичні смаки С. Людкевича, його викладацьку роботу в консерваторії, велику подвижницьку працю з редагування й видання творів «піонерів музичного життя Галичини», керівництво львівським відділенням спілки композиторів України, і ще багато інших якостей та обов'язків, навіть деякі дивацтва, які часто властиві заглибленим в творчу працю видатним особистостям, та, звичайно, про його інтенсивну композиторську діяльність, зокрема, в досить поважному віці, автор спогадів змалював чудовий «стереоскопічний» портрет людини, «яка становить цілу епоху в нашому культурному житті і золотими літерами вписалась в літопис нашого народу» [3; 154].

Творчість С. Людкевича цікавила М. Колессу на всіх етапах його життя. Навіть у науковій розвідці під назвою «Сторінки з історії українсько-чеських музичних зв'язків» (1971 р.) він помітив цікавий історичний факт з часів становлення С. Людкевича як композитора: «В 1902 р. ...протягом цілого року у Львові давав концерти прекрасний чеський симфонічний оркестр на чолі з відомим диригентом Людвігом Челянським. Цей оркестр ...знайомив львівських слухачів з світовою симфонічною музикою. З чеським оркестром виступали тоді гастролери Р. Штраус і Р. Леонкавалло. Було виконано, між іншим, і перший оркестровий твір «Капричіо» ще молодого тоді С. П. Людкевича. Присутній на концерті Р. Леонкавалло дав про цей твір і про його автора хороший відгук. Перебування чеського симфонічного оркестру у Львові мало великий вплив на дальшу творчість Станіслава Людкевича, який після від'їзду оркестру зі Львова став працювати над своїм монументальним твором «Кавказ» на слова Т. Шевченка» [2; 34].

Завершуючи зворушливу розповідь про видатного українського композитора, про його доброго порадника, друга і наставника, основоположника львівської професійної композиторської школи, М. Колесса зазначав: «Зокрема велику роль відіграв Станіслав Пилипович в моєму житті. Впродовж майже всього мого свідомого життя я йшов поруч нього. Я намагався рівнятися на нього, наслідувати його, слухатись його мудрих порад і деякою мірою прислужитись у популяризації його чудових творів ...та лише згадка про цю прекрасну світлу людину викликає в серці тиху радість і душевний спокій» [3; 154].

Примітки

¹ Пізніше його спонукає ще раз звернутись до друкованого слова відсутність відзначення річниці пам'яті його улюбленого і видатного учня С. Турчака, на яку він відгукнеться особистими зворушливими спогадами на сторінках журналу «Музика». Якщо згадати ще короткі згадки М. Колесси про видатного українського співака О. Мишугу (1965 р.), то це буде лаконічний, але повний перелік його музично-літературознавчих робіт у цьому жанрі, позаяк більше жодних спогадів у друці він не залишав.

Джерельні приписи

1. Кияновська Л. О. Син століття Микола Колесса в українській культурі ХХ віку: Сім новел з життя артиста / Любов Олександрівна Кияновська. – Львів, 2003. – 294 с.
2. Колесса М. Ф. Сторінки з історії українсько-чеських музичних зв'язків / Микола Філаретович Колесса // Українське слов'янознавство: Література та культура зарубіжних

слов'янських народів. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1971. – Вип. 5. – С. 28-36.

3. Колесса М.Ф. Я рівнявся на нього / Микола Філаретович Колесса // Вітчизна. – 1980. – № 10. – С. 146-154.

Резюме

Розглядається значення постаті С.Людкевича в творчій біографії М.Колесси на основі його спогадів та узагальнень.

Ключові слова: композитор, національне, спогади, твори, українська музична культура.

Summary

Lastovetsky M. Stanislav Lyudkevych in Mykola Kolessa's memoirs

S.Lyudkevych's role in M.Kolessa's artistic biography is considered in the article on the basis of his memoirs and reflections.

Key words: composer, national, memoirs, works, Ukrainian musical culture.

Аннотация

Рассматривается значение персоны С.Людкевича в творческой биографии Н.Колессы на основе его воспоминаний и обобщений.

Ключевые слова: композитор, национальное, воспоминания, произведения, украинская музыкальная культура.